

TÜRKİYE ZİRAATINDA ATIL İŞGÜCÜ VE BUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. İbrahim Aksöz

I- Türkiye'de Zirai İş Gücü

1960 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusu 27.830.000 olup bunun % 47 sini yani 13.200.000 nini 15 yaşından yukarı nüfus(1) teşkil etmektedir. Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Plân tahminlerine göre 1960-65 devresindeki doğurganlık nisbeti % 2,79 olduğuna göre(2), 1962 senesindeki umum nüfusun 29.404.000 ve 15 yaşından yukarı çalışan nüfusunda 13.720.000 (1960 nisbeti muhafaza edildiğinde) olacağı hesaplanabilir. Yine plân tahminlerine göre 1962 yılında çalışan nüfusun % 77,4 ünü ziraat sektöründe çalışan nüfus(3) teşkil ettiğine göre 1962 yılın-

da Türkiye'deki zirai iş gücü 10.619.000 demektir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1961 yılındaki durum, 1955 nüfus sayımında 15 ve daha fazla yaşındaki nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre bölümü ve 1960 nüfus sayımı % 1 örnekleme sonuçlarından faydalanarak yapılan tesbitte, 1962 yılında ziraat sektöründeki iş gücü 9.862.000 olarak hesaplanmışsa da bu miktara ziraatte çalışan nüfus içinde en yüksek çalışma ayındaki işsiz sayısı dahil değildir. Plân tahminlerine göre çalışan nüfusun ana sektörler itibariyle dağılımı şöyledir :

Cedvel 1. Çalışan nüfusun ana sektörler itibariyle dağılışı (1)
(milyon)

Sektörler	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1972	1977
Tarım	9.86	10.00	10.14	10.28	10.42	10.56	10.86	11.16
Sanayi	1.25	1.34	1.44	1.54	1.65	1.77	2.36	2.99
Hizmetler	1.63	1.78	1.94	2.12	2.31	2.52	3.64	5.05
Toplam	12.74	13.12	13.52	13.94	14.38	14.85	16.86	19.20

[1] Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl (1963-67) s. 40, T. 25

[2] En yüksek çalışma ayındaki işsiz sayısı dahil değildir.

[1] DPT. Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl [1963-67], s. 12, T.5

[2] DPT. Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl [1963-67], s.70, T.33

[3] DPT. Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl [1963-67], s.40, T.25

Bu yazı Yayın komisyonuna 1963 yılında verilmiştir. Dergi Komisyonuna geliş tarihi : 27.1.1971

Yukarıdaki rakamlara 15 yaşından küçük çocuklar dahil değildir. Memleketimizde, bilhassa köylerde 15 yaşından küçük çocukların bir kısmında zaman zaman veya daimi olarak ziraat işlerinde çalıştıkları nazara alınrsa Türkiye'deki zirai iş gücünün on bir milyonun üstünde olduğu anlaşılır.

İstihsal bakımından iş gücünün miktarından başka kalitesi de önemli olduğundan çalışan nüfus içinde kadın

ve erkek nüfus oranının, işçilerin beslenme ve eğitim durumları, teknik bilgi seviyeleri, âdet ve zihniyetlerini de incelemek gerekir.

Türkiye'de ileri memleketlerdekinin aksine ziraat sektöründe çalışan nüfus içinde kadın ve çocukların oranı oldukça yüksektir. 1955 sayımına göre ziraatte çalışan (15 yaşından yukarı) nüfusun % 52 sini kadınlar teşkil etmektedir (cedvel 2).

Cedvel 2. Ziraatte çalışan 15 ve daha yukarı yaşdaki nüfus(1)
(bin adet)

Yıllar	erkek	kadın	toplam	14 yaşından yukarı mesleki nüfusa oranı %
1927	2.551	1.638	4.190	84.2
1935	2.844	2.734	5.578	80.0
1940	3.356	3.049	6.405	81.3
1945	3.302	4.058	7.360	80.7
1950	4.390	4.581	8.961	83.7
1955	4.581	5.055	9.636	81.0

[1] Reşat, Aktan Zirai İktisat Ders Notları, Roto s. 21

Ziraat sektöründe çalışan kadınların oranı bölgeler arasında büyük değişiklik gösterir. Bazı bölgelerde ziraat işlerinin büyük bir kısmı kadınlar tarafından yapılır erkeklerse kahvelerde zamanlarını öldürürler.

Ziraat sektöründeki iş gücünün beslenme durumuna gelince; güney ve batı Anadolu'nun bazı müreffeh bölgeleri istisna edilirse çiftçilerin büyük bir kısmı kâfi miktarda gıda alamamakta gıda rejimi daha ziyade karbonhidratlara istinad etmektedir. Muvazenesiz ve gayri kâfi beslenmeye birde sağlık tedbirlerinin noksanlığı ilâve edilirse mevcut iş gücünden lâyık ile faydalanılmadığı anlaşılır.

Umumiyetle köylerdeki eğitim durumu tatmin edici değildir. Memleket çapında okuma yaşında bulunan ve bu yaşı aşmış olanların % 60 ı okuma yazma bilmemekte isede (cedvel 3) köylerde ve bilhassa bazı bölgelerde (doğu, güney doğu ve orta Anadolu) okuma yazma bilenlerin nisbeti daha düşüktür.

Cedvel 3. Nüfusun okur yazar oranı(1)

Yıllar	%
1923	10.6
1930	19.2
1940	22.4
1950	33.6
1960	40.1

[1] DPT. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl s. 8, T.2

Teknik bilgi bakımından da Türk çiftçisinin durumu tatmin edici değildir. Memleketimizde çiftçinin teknik bilgisini artırmak maksadı ile kurulmuş müesseseler ihtiyacı karşılamadığı gibi tarım bakanlığınca açılan kısa devreli kurslarda gerek sayı ve gerekse muhteva bakımından etkili olamamaktadır. Son senelerde gelişmeye başlayan zirai yayım servisinin çalışmaları da tatmin edici değildir.

Halen memleketimizde 3 orta ziraat okulu, 7 teknik tarım okulu ve 1 hayvan sağlık okulu olup bu okullarda 1959-60 ders yılındaki öğrenci sayısı 1678 ve 1958-59 yılında bu okullardan diploma alanların sayısı ise 741 dir. 2 milyon nüfuslu ve 20.850 km² lik İsrailde 29 ziraat lisesi, gece kursları ve zirai eğitim merkezlerine ilâveten orta okul ayarında 90 tane ziraat okulu, 20 tane ziraat enstitüsü olduğu ve buralarda okuyan öğrenci sayısında 18.700 olduğu düşünülürse durumumuz daha iyi anlaşılır.

Bunlara ilâveten âdet ve zihniyet bakımından çiftçiler arasında hala çok kazanma hevesi ve teşebbüs kabiliyeti fazla gelişmemiştir. İslâm felsefesinin ve tabiatın cimriliğinin aşıladığı tevekkül ve kanaatkârlık çiftçilerde daha fazla çalışma hevesinin doğmasına mani olmaktadır.

II- Ziraatta Az Çalışma

Bir işletmenin normal olarak çalışabilmesi için o işletmede istihlal faktörlerinin her birinden muayyen bir oranda bulunması lâzımdır. Azamî hasıla ancak istihlal faktörleri arasın-

daki oran optimum olduğunda alınabilir. İstihlal faktörleri bazı hallerde birbirleri yerine kısmen ikame edilebilirdi bu her zaman ya mümkün olmaz veya arzu edilen mükemmeliyette yapılamaz. Meselâ daha entansif çalışarak daha fazla sermaye ve iş gücü kullanmak suretile arazi noksanlığını telâfi etmek veya muayyen bir araziden daha fazla gelir temin etmek mümkünse entansitenin artırılması ilanihaye devam etmez azalan verim kanunu buna mani olur.

Memleketimizde zirai iş gücü arazi ve sermaye faktörlerine nazaran bir hayli fazladır. İş gücünün bu fazlalığı ziraatte az çalışma problemini doğurmaktadır. Hakikaten bugün Türkiyenin karşılaştığı problemlerden en mühimi ziraat sektöründeki bu az çalışmadır.

Ziraatın özellikleri, işletmelerin bünyesi, zirai iş gücüne nazaran arazinin noksan oluşu, teknik gelişme ile ziraatteki işçi ihtiyacının azalması ve zirai ürünlere karşı talebin elastikiyetinin düşük oluşu bu sektörde az çalışmaya sebep olmaktadır. Wilcox ziraatte az çalışmanın daha fazla olmasını üç sebebe istinat ettirir (4)

1- Ziraatteki iş piyasasında rekabetin diğer sektörlerle nazaran daha çok hakim olması,

2- Şehirli nüfusla rekabette çiftçi veya köylü nüfusun daha az avantaja malik oluşu,

3- Ve ziraat sektöründeki nüfusun süratle artması ve teknik gelişme ile işçi ihtiyacı veya işçi talebinin azalmasına mukabil zirai ürünlere karşı talebin elâstikliğin düşük oluşu.

[4] W.W Wilcox and W.W. Cochrane, Economics of American Agriculture, 1961

Umumi olarak ziraatte ve ziraat-
teki iş piyasalarında rekabet daha ha-
kimdir. Bilindiği üzere ziraat sektö-
ründe çalışan işçilerin menşei müsta-
kilen kendi arazisinde çalışan çiftçiler,
çiftçi ailesi ve dışardan ücretle tutulan
işçiler teşkil eder.

İyi vasıflı işçilerin ziraat sektörün-
de çalışmalarını tahdit eden faktör ya
yoktur veya çok azdır. Her ne kadar
sermaye faktörü bu sektörde çalışmayı
tahdit ederse de bu sadece müstakil ça-
lışan çiftçiler için mevzu bahis olduğu
gibi düşük gelirli çiftçilerin çoğu mahdut
miktar da öz sermaye ile çalışabilmek-
tedirler.

Diğer sektörlerde işçilik talebi iş-
çilik arzından düşük olduğunda müte-
şebbisler işçi seçiminde daha titiz
davranarak alacakları işçilerin tesbi-
tinde, bunların yaşlarını, tahsil durum-
larını, fiziki yapılarını, yetiştikleri böl-
geyi ve diğer hususları göz önünde bu-
lundururlar. Bu gibi hallerde ancak
durumları aranan vasıflara uygun olan
işçiler çalışma imkânı bulabilir. Hal-
buki kültür bakımından köylü nüfusla
şehirli nüfus arasında büyük fark var-
dır. Onun için iş bulmada şehirli
daha fazla avantaja sahiptirler. Bu
bakımdan köylü, ya daha az ücretli
işlerde çalışmak veya işsizliği tercih
etmek zorundadır.

Diğer önemli bir hususta yukarıda
belirtildiği gibi teknik gelişme ile işçi
ihtiyacındaki azalmaya mukabil ziraat
sektöründeki nüfusun süratle artmasıdır.

Ziraat sektöründeki az çalışma baş-
lıca üç şekilde kendini gösterir(5).

1. Mevsimlik işsizlik
2. Gizli işsizlik
3. Potansiyel işsizlik

1. *Mevsimlik İşsizlik.* Bu nevi iş-
sizlik zirai ürünlerin istihallerinin
mevsimlik olmasından ileri gelir. Bi-
lindiği üzere zirai ürünlerin istihali
mevsimlik olup işlerin çoğu yılın mu-
ayyen zamanlarında yapılır. Eğer iş-
letmede çeşitli ürün yetiştirilmez ise
işler muayyen bir zamana sıkışır, yılın
diğer aylarında çiftçi işsiz kalır. Bu du-
ruma göre işçi çalışmak istediği halde
kendisine devamlı iş bulamamaktadır.
Şu halde mevsimlik işsizlik bir hafta
veya yıl zarfında normal olarak çalışıl-
ması icabeden müddetten daha az ça-
lışmayı ifade eder.

Memleketimizin büyük bir kıs-
mında tek taraflı ziraat hakimdir. Ced-
vel 4 ün tetkiki ile de anlaşılacağı üzere
hem nebatî hem de hayvanî istihsalde
bulunan aileler çiftçi ailelerinin % 58
ini, yalnız nebatî istihsalde bulunanlar
% 40 ını ve yalnız hayvancılık yapan
aileler de % 2 sini teşkil etmektedir.

Hem nebatî ve hem de hayvanî
mahsul yetiştiren ailelerin bir kısmında
mahdut miktarda hayvana sahip ol-
dukları düşünülürse çiftçi ailelerinin
yarısından fazlasının yalnız nebatî is-
tihsalde bulunduğu anlaşılır.

Tarla bitkileri içinde de hububat
ziraatî büyük bir yekûn tutmaktadır.
1960 yılında işlenen sahanın % 56 sını
hububat teşkil etmektedir. Nadasların
ekserisi hububat mıntokasında yapıldığından
hububat miktarına nadasıda
(% 33) ilâve edersek ikisinin toplamı
yekûn tarla arazisinin % 89 unu teşkil

[5] Reşat Aktan, Türkiye Ziraatında Prodüktivite, Ankara, 1958 .

eder. Bu husus Türkiye ziraatında hububatın büyük bir yer işgal ettiğini ifade eder (cedvel 5).

Bir çiftçi ailesine isabet eden tarla arazisi miktarı 7 hektar (cedvel 6) ve hububat ziraatında bir hektar hububatın yetiştirilmesi için yıllık işçilik ihtiyacında 17 iş günü olduğuna

göre(6) hububat ziraatının hakim olduğu bölgelerde çiftçi ancak 119 iş gününü ($7 \times 17 = 119$) kıymetlendirebiliyor demektir. Mevsimlik işsizlik yalnız hububat ziraatına münhasır olmayıp diğer istihsal kollarında da rastlanan ve halli gereken mühim problemlerden biridir.

Cedvel 4. Köylerde işletme tiplerine göre çiftçi aileleri sayısı (I)
(1950 ziraat sayımı)

İşletme tipleri	Çiftçi aileleri	
	miktarı	yeğun çiftçi ailesine nisbeti %
Yalnız toprak mahsulleri yetiştiren aileler	929.000	40
Yalnız hayvan mahsulü yetiştiren aileler	48.000	2
Hem toprak mahsulü ve hemde hayvan mahsulü yetiştiren aileler	1.345.000	58
T o p l a m	2.322.000	100

[1] İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Özetleri. No:112:S.1, 1953 s.7

Cedvel 5. Mahsul ekilişi ve ekilişdeki değişiklikler.

Mahsuller	tarla arasisine nisbeti %		ekilişdeki değişiklik (1950=100)(1)	
	1955	1960	1955	1960
I- Ekilişler				
1. Hububat	57.5	56.2	146	157
Buğday	34.9	33.4	157	174
Arpa	12.5	12.8	139	149
Diğer hububat	11.1	10.0	128	129
2. Baklagiller	2.1	2.9	117	132
3. Sanayi bitkileri	5.8	7.1	136	157
Tütün	0.8	0.8	135	146
Patates	0.5	0.6	144	212
Ş. Pancarı	0.6	0.9	191	398
Pamuk	3.0	2.7	139	138
Diğer sanayi bit.	0.9	2.1	100	109
4. Diğer tarla bitkileri	2.0	1.0	136	133
ekilişler toplamı	67.4	67.2	144	155
II- Nadaslar	32.6	32.8	145	170
Toplam tarla arazisi	100.0	100.0	144	160

[1] 1950 deki tarla arazisi miktarı 14.524 bin hektar olup bunun 9868 bin hektarı ekili arazi, 4674 bin hektarı da nadasdır [Devlet İstatistik Enstitüsü, Ziraî İstatistik Özetleri [1940-61] Ankara 1962 Yayın No: 432].

[6] Kâzım Köylü, Ziraat İktisadı, Ziraî İşletmecilik I, 1959 s. 320.

Cedvel 6. Nüfus ve zirai nüfus başına düşen arazi miktarı (1960)

Arazi neveleri	Zirai nüfus başına düşen arazi miktarı (dönüm)	Çiftçi ailesi başına düşen arazi miktarı (dönüm) (1)	Nüfus başına düşen arazi miktarı (dönüm)
I. Ziraat arazisi (mera hariç)	13.4	76.0	9.0
a. Tarla arazisi	12.3	69.9	8.3
Ekili arazi	8.1	46.0	5.5
Nadas	4.2	23.9	2.8
b. Bağlar ve bahçeler	1.1	6.1	0.7
Bağlar	0.4	2.3	0.3
Sebzeler ve meyvelikler	0.4	2.2	0.2
Zeytinlikler	0.3	1.6	0.2
II. Mer'a arazisi	15.1	86.2	10.3
III. Umum ziraat arazisi (orman hariç)	28.5	162.2	19.3

[1] Bir köylü ailesine isabet eden ortalama nüfus miktarı 5,7 olduğuna göre [1950 ziraat sayımı.]

Memleketimizin en kötü şartlarında bile yıl içinde sadece açık yerlerde çalışabilen iş günü miktarı 119 günün üstünde, Türkiye ortalaması 214 gün olduğuna göre (cedvel 7) mevsimlik işsizliğin sebebiyet verdiği iş gücü kaybının önemi daha iyi anlaşılır.

Cedvel 7. Açık yerlerde çalışılabilir iş günü miktarı(1)

Bölgeler	Çalışılabilir işgünü
1. İç Anadolu (kuzey)	202
2. Ege	242
3. Marmara	231
4. Akdeniz	256
5. Kuzey doğu Anadolu	155
6. Güney Doğu Anadolu	223
7. Karadeniz Bölgesi	232
8. İç Anadolu (doğu)	197
9. İç Anadolu (güney)	187
Bölgeler ortalaması	214

[1] Devlet Su İşleri tarafından yapılan bir çalışmadan alınmıştır.

2. *Gizli işsizlik.* Bu nevi işsizlik insanların işsiz kalmalarından ziyade az çalışmaları şeklinde tezahür eder. Bu nevi işsizliğin sebebi işçilik arzına nazaran işçilik talebinin kifayetsizliği ve işçi miktarına nisbetle diğer istihsal faktörlerinin kıtlığıdır.

Bu nevi işsizlik daha ziyade iktisaden az gelişmiş memleketlerde ve bilhassa ziraat sektöründe görülür. Burada işçi yıl boyunca bir takım işler yapmakta isede işçi sayısı diğer istihsal faktörlerine nazaran fazla olduğundan işçiliğin randımanı düşüktür.

Gizli işsizliğin bulunduğu yerlerde teknoloji ve organizasyonda bir değişiklik yapmadan mevcut işçiliğin bir kısmının istihsalden çekilmesi yekün hasılda menfi tesir yapmaz. Geride kalanlar aynı ekonomik organizasyonda aynı teknolojiyi kullanarak evvelki kadar hasıla elde edebilirler. İşte hasılaya zarar vermeden istihsalden çekilebilecek işçi miktarına gizli işsizlik denir.

1959 yılındaki istihsal miktarı ve istihsal tekniği esas alınarak yaptığımız hesaplamada Türkiye ziraatindeki atıl iş gücü miktarının 4-4,5 milyon arasında değiştiği tesbit edilmiştir.

Bu hesaplamada evvela 1955 nüfus sayımı ile 1950 ziraat sayımı neticelerinden faydalanılarak çiftçi nüfusla köylü nüfus⁽⁷⁾, faal ziraî nüfus⁽⁸⁾ ve kâhil erkek birimi cinsinden faal ziraî nüfus⁽⁹⁾ arasındaki nisbetler bulunmuş bilâhare bu nisbetler 1959 daki köylü nüfus miktarına (18.616.454) tatbik edilerek 1959 yılındaki çiftçi nüfus (15.824.000), faal ziraî nüfus (9.811.000) ve kâhil erkek birimi cinsinden faal nüfus (8.070.000) hesaplanmıştır.

1959 yılındaki istihsal için lüzumlu işçiliğin tesbitinde ise ekiliş sahası ve hayvan miktarı ile Türkiye şartlarında mahsullerin bir biriminin istihsalı için lüzumlu işçilik miktarlarından faydalanılmıştır. Bu hesaba göre 1959 yılındaki istihsal için lüzumlu işçilik miktarı 1.334 milyon erkek iş günüdür (cedvel 8,9).

Yukarıda bulunan işçilik miktarı faal ziraî nüfus bakımından ifade edildiğinde 1.627 milyon iş gününe

(1.334x1,22(10)=1.627) tekabül eder. 1959 yılındaki faal ziraî nüfus miktarı 9.811.000 olduğuna göre, çiftçi yılda ancak 165 gün (1.627/9,811 = 165) çalışıyor demektir. Başka bir ifade ile 1959 yılındaki ziraî istihsal mevcut ziraî nüfusun 165 günlük çalışması ile elde edilebilecek demektir.

Yılda çalışabilecek gün adedi tesbit edilerek buradan atıl iş gününü hesaplamak mümkündür. Bir yılda çalışabilecek gün miktarı iklim şartlarına göre değişirse de umumiyetle bayram günleri ve hastalık için bir miktar tenzilat yapılarak çalışılabilecek gün sayısı hesaplanır.

Memleketimizin dahil olduğu mütedil iklim kuşağında yıl içinde çalışılabilecek günlerin miktarı ortalama 298 gündür⁽¹¹⁾. Kışlarının sertliği bakımından Orta ve Doğu Anadoluya benzeyen Nebraska'da (A.B.D) yılda çalışılabilecek gün sayısı ortalama olarak 300 gün olarak hesaplanmaktadır. Devlet Su İşlerince yapılan bir etüdde de sadece açık yerlerde yılda çalışılabilecek gün sayısı ortalama olarak 214 gün (cedvel 7) tesbit edilmiştir. Bu miktar sadece açık yerlerde çalışılabilecek gün sayı-

[7] 1955 yılındaki köylü nüfus 16.917.638, çiftçi nüfus köylü nüfusun % 85 i yani [14.380.000].

[8] İstatistik Genel Md.den elden alınan bilgiye göre 1955 yılındaki faal ziraî nüfus 8.882.044 olup yaşlar itibarıyla dağılışı şöyledir :

15-49 yaşları arasındaki erkek nüfus	3-431-312
15-49 yaşları arasındaki kadın nüfus	3-858-003
50-65 yaşları arasındaki erkek nüfus	752-888
50-65 yaşları arasındaki kadın nüfus	839-841
Toplam	8-882-044

ki çiftçi nüfusun % 62 sine eşittir.

[9] Dipnot 8 deki rakamların erkek birimine çevrilmesile bulunan rakamın [7.309.200] çiftçi nüfusuna [14.380.000] nisbeti % 51

[10] Erkek birimi cinsinden faal ziraî nüfusun faal ziraî nüfusa bölünmesi ile elde edilen emsal [7.309.200: 8.882.044 = 0,82]=veya 1 erkek birimi 1,22 faal ziraî nüfusa eşittir [0,82 x 1,22=1].

[11] Kâzım Köylü adı geçen eser s. 219.

Cedvel 8. 1959 yılında istihsal edilen ürünlerin istihsali için lüzumlu işçilik miktarı

İstihsal kolları	Lüzumlu işçilik miktarı (1 milyon erkek iş günü)
Tarla mahsulleri(1)	553
Nadas(1)	43
Bağ bahçe mahsulleri	323
Çayırlar(2)	22
Hayvancılık (büyük ve küçük baş h.)	341
Ormancılık(3)	11
Ziraat san'atları(4)	41
T o p l a m	1.334

- [1] 1959 yılında işlenen arazinin % 14 ü [3.142.000 hektar] traktörle işlenmiştir. Traktörle işlenen saha mahsuller itibarile bilinmediğinden makinalı ziraatın daha çok hububatta ve sanayi bitkileri gurubunda da pamukta hakim olduğu farzedilerek hububat ve nadas sahalarının % 14 ü alınarak bulunan miktar [2.885.036 hektar] traktörle işlenen sahadan düşülmüş ve bakiyenin [256.964 hektar] pamuk ziraatına ait olduğu [ki bu miktar pamuk sahasının % 41 ine tekabül eder] farzedilmiştir. Bu şekilde bulunan mahsuller içinde makina ile ziraat yapıldığından farklı emsaller kullanılmıştır.
- [2] Türkiye de meralarda herhangi bir bakım olmadığından mera bakımı için her hangi bir işçilik hesaplanmamıştır. Bu cedvelde gösterilen miktar 1.500.000 hektarlık çayır arazisine ait işçiliktir. Meralarda otlatılan hayvanlara ait işçilik ise hayvancılık kısmına dahil edilmiştir.
- [3] Ormancılık için lüzumlu işçilik miktarı ormandaki çalışma sahalarının her biri ayrı ayrı ele alınmak suretiyle Orman Gn. Md. Şube Müdürlerinden Hasan Asmaz tarafından hesaplanmıştır.
- [4] Ziraat san'atları için lüzumlu işçiliğin tesbitinde evvelâ tarla mahsulleri, nadas ve bağ-bahçe için lüzumlu işçilik bu grupların toplam gelirine bölünerek 1 liraya isabet eden işçilik miktarı hesaplanmış bilâhare bu değer [emsal] ziraat san'atları geliri ile çarpılmak suretile ziraat san'atları için lüzumlu işçilik bulunmuştur.

Cedvel 9. 1959 yılında ziraat sektöründeki çeşitli faaliyetler için lüzumlu işçilik miktarı (ergin iş erkek iş günü olarak)

İstihsal kolları	Miktarı (1000)	Birim	Birime lüzumlu işçilik	Toplam lüzumlu işçilik(bin)	Mahsul gurupları toplamları(bin)
I. Tarla mahsulleri					
Hububat (makina ile)	1.776	hektar	8	14.210	
(hayvanla)	10.911	«	30	327.335	
Baklagiller	533	«	50	26.665	
Sanayi bit.(makinaile)	257	«	40	10.279	
(hayvanla)	1.010	«	145	146.455	
Yağlı tohumlar	242	«	55	13.295	
Diğer tarla bitkileri	290	«	50	14.503	
Toplam	15.020	«			552.742
II.Nadas					
Nadas (makina ile)	1.109	«	2	2.218	
Nadas (hayvanla)	6.811	«	6	40.867	
Toplam	7.920	«			43.085
III.Bağ ve bahçeler					
Bağlar	784	«	200	156.897	
Meyveler	1.095	«	100	109.504	
Turunçgiller	32	«	250	7.919	
Sebzeler	121	«	400	48.540	
Toplam	2.032	«			322.870
IV. Çayırlar	1.500	«	15	22.500	22.500
V. Hayvancılık					
Sığır ve manda	14.305	adet	12	171.660	
Deve-eşek	1.939	«	12	23.272	
At-katır	1.559	«	15	38.963	
Küçük baş hayvanlar	58.691	«	1,5	88.037	
Kümes hayvanları	28.510	«	0,5	14.255	
Arı	1.446	kovan	2	2.892	
İpek böceği	57	kutu	25	1.421	
Toplam					340.500
VI. Ormancılık				11.260	11.260
VII. Ziraat sanatları	709.908	Lira		41.210	41.210
Genel toplam					1.334.167

sını göstermesi bakımından tarla, bağ-bahçe ve ormancılık için lüzumlu iş gününün hesabında kale alınabilir. Açık yerlerdeki çalışmaya hayvan bakımı ve ziraat sanatlarında ilâve edildiğinde memleketimiz şartlarında yıl içinde çalışılabilecek gün sayısını 250-300 gün arasında veya ortalama olarak 275 gün kabul etmek mümkündür.

Bu duruma göre 1959 yılındaki mevcut iş gücü 2.698 milyon (9.811.000 x 275 = 2.698 milyon) iş günü ve aynı yıl istihali için lüzumlu işçilikte 1.627 milyon iş günüdür. Şu halde 1959 yılında ziraattaki atıl iş gücü miktarı 1.071 milyon iş günüdür ki buda takriben 4 milyon faal ziraî nüfusa (1.071/275) veya 6.600.000 çiftçi nüfusuna tekabül eder⁽¹²⁾.

Yılda çalışılabilecek iş günü miktarı 300 gün kabul edildiğinde atıl iş günü miktarı 1.316 milyon iş günü⁽¹³⁾ veya 4.380.000 faal ziraî nüfusa veya 7 milyon çiftçi nüfusuna eşittir.

Bu tahminde çiftçi nüfusa dahil kadınların hepsinin çalıştığı farzedildiğinden bir hata mevcutsada hesaplara 15 yaşından küçük çocuklar dahil edilmediği ve köylerde bunların iş gücünden de faydalandığından çocukların mesaisi bu hatayı telafi edebilir.

Bu açıklamalar gösteriyor ki memleketimizde ziraî iş gücü lâıyıkı ile kıymetlendirilememekte, büyük bir servet atıl vaziyette kalmaktadır. Yukarıda bulduğumuz rakamları kıymetlendirecek olursak atıl iş gününün önemi daha iyi anlaşılır.

Memleketimizde ziraat işçilerinin ücretleri hakkında bir etüd bulunmama- makla beraber bu hususta memleketin muhtelif bölgelerine dağılmış Devlet Üretme Çiftliklerinde işçilere ödenen ücretlerden faydalanmak mümkündür. 19 Devlet Üretme Çiftliğinde 1959 yılında muvakkat ziraat işçilerine ödenen ücret yıllık ortalama olarak (iaşe ve yatacak masrafları da dahil) 7.35 TL. olup 5.04 lira ile 8.54 lira arasında değişmektedir⁽¹⁴⁾. Üretme Çiftliklerindeki ücret seviyesinin diğer iş yerlerine nazaran yüksekliği düşünülerek ücret seviyesini ortalama 6.00 lira olarak kabul etmek mümkündür.

Atıl iş gücü miktarı 1.071-1.316 milyon iş günü arasında değiştiğine göre bu şekildeki kıymet kaybı takriben 6 milyar lira ile 8 milyar lira arasında değişmektedir ki bu miktar 1959 yılındaki ziraî gelirin % 40-50 sine ve milli gelirinde % 16-20 sine tekabül eder. Yani atıl iş gücünü 6 liradan kıymetlendirmek mümkün olduğunda milli geliri % 16-20, ziraî geliri de % 40-50 artırmak mümkün olabilecektir.

3. *Potansiyel az çalışma.* Bu nevi az çalışma organizasyon ve rasyonalizasyon noksanlığı ile ziraatte kullanılan vasıtaların iptidai oluşu ve modern istihsal metodlarının kullanılmamasından ileri gelir. Yani, organizasyon ve rasyonalizasyon ile istihsal vasıtaları ve metodları ıslah edildiği taktirde artması muhtemel çalışma imkânlarına nazaran hali hazır çalışma durumundaki noksanlığı ifade eder.

[12] Faal ziraî nüfus çiftçi nüfusunun % 62 sini teşkil ettiğine göre

(13) 9.811.000 X 300 = 2943 — 1627 = 1316

(14) Aynı işletmelerde 1959 yılında kalifiye işçi ve sürekli işçilere ödenen yıllık ortalama ücret miktarı günde 12.00 liradır.

Memleketimizde bu hususta yapılmış bir çalışma olmamakla beraber işletmelerin çoğu dağınık ve organizasyon bakımından kifayetsiz olduğu ve ziraatimizde hala iptidai istihsal vasıtaları ve istihsal metodları hakim bulunduğundan bu şekildeki işçilik kaybınında mühim olduğu söylenebilir.

Büyük ziraat işletmeleri hariç küçük ziraat işletmelerinin ekserisi bütünlüğü haiz bir işletme olmaktan ziyade muhtelif yerlere dağılmış arazi parçalarından ibarettir. 1950 ziraat sayımına göre bir çiftçi ailesine düşen ortalama arazi parçasının sayısı, 6,9 dur. Bu ortalama daha az parçalı araziye sahip işletmelerin nisbeti % 39, 8-13 parçalı araziye sahip işletmelerin nisbeti % 29,5 ve 13 ve daha fazla parçalı araziye sahip işletmelerin nisbeti de % 31,7

dir. 1950 den sonra da veraset yolu ile parçalanmanın devam ettiği ve çok parçalı arazilerin nisbetinin arttığı tahmin edilebilir. Arazinin bu şekilde gittikçe parçalanması araziden ekonomik manada istifadeye imkân vermemekte ve teknik metodların tatbikini güçleştirdiği gibi işçiliğin randımanını da düşürmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi ziraatte kullanılan istihsal vasıtaları da çok iptidaidir. Hakikaten Türkiyede ziraî istihsalde daha çok insan gücünden istifade edilmektedir. Son senelerde traktör sayısı bir hayli artmışsada bununla muvazi olarak işlenen saha miktarında arttığından halen traktörle işlenen saha işlenen umum sahanın % 14 ünü karşılamaktadır. Geri kalan % 86 sı iş hayvanları ile işlenmektedir (ccdvcl 10).

Cedvel 10. Türkiyede işlenen arazi ve işletmede kullanılan iş kuvveti (1)

Yıllar	İşlenen saha (1000 ha.)			Çift hayvanları sayısı(2) 1000 çift	Traktör sayısı	Traktörle işlenen arazisinin işlenen sahaya nisbeti(3) %	Hayvanla işlenen arazisinin işlenen sahaya nisbeti %	Çift başına işlenen arazi (dönüm)
	ekim	nadas	Toplam					
1940	9.610	4.550	14.160	2.591	1.066	0.6	99.4	54
1945	8.044	4.620	12.664	2.287	1.156	0.7	99.3	55
1950	9.868	4.674	14.542	2.495	16.585	8.6	91.4	53
1955	14.205	6.793	20.998	2.564	40.282	14.4	85.6	70
1960	15.305	7.922	23.227	2.648	42.136	13.6	86.4	76

(1) Devlet İstatistik Enstitüsü, Zirai İstatistik özetleri 1940-61 Yayın No. 432 Ankara 1962 s, 3
[2] 1952 yılına kadar vergi alınan at, katır, öküz ve manda öküzü sayımlarından elde edilmiştir. Şehirlerde nakliyat için kullanılan at sayısı genel toplamdan % 20 tenzil edilmek suretile hesap dışı bırakılmıştır.

[3] Beher traktöre 75 hektarlık iş kapasitesi esas alınmıştır.

Cedvel 11. Türkiyede işlenen arazi ve iş kuvvetindeki değişiklik (1940=100).

Yıllar	İşlenen Saha			Çift hay- vanları Sayısı	Traktör sayısı	Traktörle işlenen arazi	İş hayvan- ları ile işlenen arazi
	Ekim	Nadas	Toplam				
1940	100	100	100	100	100	100	100
1945	84	102	89	88	108	121	100
1950	103	103	103	96	1556	1526	92
1955	148	149	148	99	3779	2567	86
1960	159	174	164	102	3987	2445	87

Ziraat işlerinde kullanılan iş hayvanlarının da % 10'unu⁽¹⁵⁾ at ve katır, % 90'nında sığır ve manda öküzü teşkil etmektedir. Bir çift atla yılda 16 hektar işlenebileceğine göre, at ve katırla işlenen saha 4.256.000 hektar veya 1960 yılında işlenen sahanın % 18.7'si kadardır. Bu duruma göre umum işlenen sahanın % 67.7'si veya 15.811.000 hektarı⁽¹⁶⁾ iş verimi düşük sığır ve manda öküzü ile işlenmektedir.

Çiftçinin kullandığı alet ve makinelerde gerek sayı gerekse teknik evsaf ve kapasite bakımından kfiyetsizdir. 1960 yılı istatistiklerine göre 1,2 milyon pulluk (her çeşit) 28.498 tınaz makinası, 47.782 mibzer bulunmasına mukabil 2,2 milyon döğenin ve takriben 2 milyon karasabanın mevcudiyeti bu hususu teyid etmektedir.

Traktör, biçer-döğەر ve harman makinası miktarında son senelerde

büyük bir artış olmuşsa da 1960 yılındaki duruma göre ancak çiftçilerin % 1'inden biraz fazlası bu makinalara sahip olup takriben yekûn tarla arazisinin ancak % 15'inde bu modern vasıtalarla faydalanılmaktadır.

Ziraattaki nakil işlerinin büyük bir kısmı kağrı ve öküz arabaları ile görülmektedir. 1960 yılı istatistiklerine göre ziraatte kullanıldığı bildirilen jeep kamyon ve treyler gibi motorlû nakil vasıtalarına çiftçilerin ancak % 1'i sahiptir⁽¹⁷⁾.

Yukarıda belirtilen az çalışma veya işsizlik bugünkü teknik şartlar altındaki durumu aksettirmektedir. İleride ziraatte daha ileri tekniğin ve ileri istihsal metodlarının tatbiki ve sektördeki nüfus artışı ile bu miktar daha da artacaktır.

[15] Tarla işlerinde kullanılan at ve katır miktarının hesabında; 1960 yılındaki at ve katırın [1.482.500 baş] % 20'sinin [296.500 baş] şehirlerde ziraatten gayri işlerde kullanıldığı, geri kalan 1.186.000 başın % 60'ının [711.600] ziraat işlerinde bununca % 25'inin [177.900] ziraatte nakliye işlerinde kullanıldığı farzedilmiştir. Bu duruma göre tarla işlerinde kullanılan at ve katır miktarı [711.600 — 177.900 = 533.700 baş] veya yuvarlak hesap 266.000 çifttir.

[16] Öküzle işlenen saha = umumî işlenen saha [23.227.000 ha.] — traktörle ve katırla işlenen saha [3.160.000 + 4.256.000]

[17] Jeep, kamyon ve treyler yekûnu [27.039] işleme sayısı [3 milyon]

III. Ziraî İşgücününün Tam İstihdamı için Alınacak Tedbirler.

Az gelişmiş memleketlerde atıl iş gücününün probleminin halli en başta gelen problemlerden birini teşkil eder. Çünkü halen bu memleketlerde ziraat sektöründeki iş gücü fazla olduğu gibi ileride daha ileri tekniğin ziraate tatbiki ve nüfus artışı ile bu fazlalık daha da artacak diğer sektörlerdeki gelişme hızı bu artan nüfusu absorbe edecek kudrette olmadığında ziraatteki işgücünde bir azalma sağlanamayacağı gibi mevcut işsizliğin sabit tutulmasında bir mesele olacaktır.

Ayrıca ziraatte milli istihsal hedeflerinin tahakkuku daha ziyade geniş çiftçi tabakasının kararlarına bağlıdır. Diğer sektörlerde meselâ sanayide kat'i istihsal kararları hükümet veya yenilik taraftarı ve mali durumları daha müsait mahdut müteşebbisler tarafından alındığı halde ziraatte bu böyle değildir. Bunun için az gelişmiş memleketler ziraî kalkınma plânlarında iş gücününün tam istihdamına geniş yer vermek mecburiyetindedirler.

Ziraî iş gücününün tam istihdamı için alınan tedbirleri başlıca üç grupta toplamak mümkündür.

1. Çiftçinin istihsalinin artırılması ile ilgili tedbirler

2. Ziraat sektöründeki fazla iş gücünden diğer sahalarda faydalanma

3. Köylerde sanayi tesislerinin kurulması veya civarda yeni iş imkânlarının yaratılması

1. Çiftçinin istihsalinin artırılması ile ilgili tedbirler. Bu tedbirlerden en mühimleri :

a. Daha entansif ziraat sistemlerinin tatbiki ve ziraatte entansitenin artırılması,

b. Daha iyi pazarlama imkânları,

c. Organizasyonların daha müessir bir hale getirilmesi,

d. Üretimi destekleyici tedbirlerdir.

a. *Daha entansif ziraat sistemlerinin tatbiki ve ziraatte entansitenin artırılması.* Monokültür ziraat sisteminin hakim olduğu yerlerde işçilik talebi muayyen devrelerde çok fazla diğer devrelerde çok düşüktür. Onun için bu gibi yerlerde çeşitli mahsul yetiştirmek ve hayvancılıkla bitki yetiştiriciliğini bir arada yürütmek suretile işçiliği daha iyi kıymetlendirmek mümkündür.

Yalnız çeşitli mahsul yetiştirme bir çok hallerde sulamaya ihtiyaç gösterir. Başka bir deyimle bu sahada arzu edilen gelişmenin elde edilebilmesi sulama sahası ve imkânlarının artırılmasına bağlıdır. Şu halde sulama, randımanın artırılmasında en mühim faktör olduğu gibi ziraatte işçiliğin verimli bir şekilde kullanılmasına da yardım eder.

Yine bütün yıl boyunca veya işçilik talebinin düşük olduğu devrelerde bir birim sahada daha fazla işçilik kullanılmasını icabettiren ziraat neveleri (sebzeçilik, meyvecilik ve hayvancılık gibi) üzerinde durulması işçiliğin verimli bir şekilde kullanılmasına yardımcıdır. Bilhassa monokültür ziraat yapan işletmelerde bu nevi faaliyetler fazla sermayeye lüzum göstermeden bütün yıl boyunca meşgüliyeti artırır ve fazla iş gücüne çalışma zemini hazırlar.

Ziraî istihsalde entansitenin artırılması yani nadasın azaltılması, su'amanın artırılması, daha fazla gübre ve ıslah edilmiş tohumluk kullanma ve mücadelenin artırılması ziraatteki işçilik talebi üzerine artırıcı etki yaptığından Birinci Beş Yıllık Kalkınma

Planında ziraatte entansitenin artırılmasına geniş yer verilmiş bulunmaktadır. Plâna göre ilk beş yıllık devrede (1963-67) nadas arazisi, özellikle yemlik baklagillerin münavebeye (nöbetleşmeye) konması ile, % 6,5 azaltılabilecektir (cedvel 12).

Cetvel 12. Arazinin kullanışı (1)

Araziden faydalanma şekli	1963		1967	
	Milyon hektar	%	Milyon hektar	%
1. Coğrafi alan	77.7	100	77.7	100
3. Tarım toprakları(2)	25.3	32.5	25.4	32.7
a. ekili topraklar(3)	15.3	19.7	15.7	20.3
b. Bağ-bahçe	2.1	2.7	2.3	2.9
c. Nadas	7.9	10.1	7.4	9.5
3. Çayır ve mera	28.7	36.9	28.7	36.9
4. Ormanlar	10.6	13.7	10.7	13.7
a. Normal orman	3.9		4.3	
b. Bozuk orman	6.7		6.4	
5. Ürün getirmeyen topraklar	13.1	16.9	12.9	16.7

[1] Devlet Plânlama Teşkilâtı adı geçen eser s. 173.

[2] Nadas, bağ-bahçe ve ekili topraklar toplamı

[3] Meyvelikler, sebzelikler, zeytinlikler, bağ ve çay sahaları dahil

Sulama bakımından da, ziraat arazisinin genişletilmesi imkânının mahdud oluşu göz önünde tutularak, su kaynaklarının geliştirilmesi esas kabul edilmiştir. Plân devresinde sulama programı gerçekleştirilebildiğinde ilâve 515.000 hektarlık arazisinin sulanması ile sulanan alanların oranı % 4,3 den % 6,3-e, sulanan alanlar üzerindeki iki ürün alma oranında % 11,5 dan % 17,5 ğa yükseltilecektir (ced. 13).

Kullanılan kimyevi gübre miktarı artırılarak 467 bin tondan (1963)

1266 bin tona (1967) çıkarılacak, kullanılan ıslah edilmiş tohumluk miktarıda artırılarak 1967 de sertifikalı tohumluk ihtiyacının dörtte üçü karşılanmış olacaktır. Yine 1967 ye kadar, yıllık ihtiyaç miktarı 40 milyon olduğu tahmin edilen, meyve fidan ve bağ çubuğu ihtiyacının % 40 ı karşılanmış olacaktır⁽¹⁸⁾. Devlet tarafından yapılacak mücadelelere çiftçinin katılımı sağlanacak, geniş çapta zarar yapmayan zararlılara karşı mücadele devletin önderliği ve denetimi altında çiftçiler tarafından yapılacaktır.

[18] Çeşitli bitkiler için yıllık sertifikalı tohumluk ihtiyacı 400.000 ton civarında olup halen bunun ancak dörtte biri karşılanabilmektedir.

Cedvel 13. Türkiyede plân devresinde sulama plânı(1)

Bitkiler	1963		1967				
	Sulanan alan bin ha.	oranı %	Sulanmayan arazi bin ha.	Sulanan alan bin ha.	oranı %	endeks (1963=100)	Sulanmayan arazi bin ha.
Buğday	200	17.9	7500	300	18.4	150	7200
Pamuk	250	22.4	470	400	24.5	160	300
Sebzeler	200	16.1	—	220	12.3	111	—
Turunçgiller	25	2.2	—	37	2.3	148	—
Diğer meyveler	145	14.8	1960	173	11.8	117	1837
Mısır	70	6.3	640	90	5.5	127	710
Ş. Pancarı	82	7.3	51	105	6.4	128	47
Pirinç	60	5.4	—	75	4.6	125	—
Yem bit.ve çayır	30	2.7	—	130	8.0	500	—
Diğerleri	53	4.7	5899	100	6.1	213	6241
Toplam	1115	100.0	16250	1630	100.0	146	16335

(1) Sulanan alanın 1.115.000 hektar olduğu tahmin edilmiştir.

(2) 1962 de sebze (yazlık ve kışık sebzeler) yetiştirilen alanların % 50 sinde, hububat ve diğer ürünler ekim alanlarının % 15 inde; 1967 de ise sebze alanlarının yine % 50 sinde hububat ve diğerlerinin % 40 ında, yılda iki ürün alınacaktır. Böylece 1962 de 130.000 Ha. (sulanan alanın % 11,5 ı) ve 1967 de 285.000 Ha. arazide (sulanan alanın % 17,5 ı) iki ürün elde edilecektir.

b Daha iyi pazarlama imkânları.

Az gelişmiş memleketlerde ziraî ürünlere ait pazarlama sistemleri kifayetsizdir. Bu durum teşvik edici tedbirlerin ve şehirlerdeki ziraat mahsulleri talebindeki artışın müstahsiller üzerinde müsbet tesir icra etmesine engel olmaktadır.

Çiftçilerin istihallerini artırarak pazar için istihsalde bulunmaları mahsul fiyatlarına ve çiftçinin bu fiyatlara olan itimadına bağlıdır. Çiftçiler fiyatlardan emin olmadıkça pazar için istihsalde bulunmak maksadı ile istihsallerini artırma yoluna gitmezler. Pazarlama şartlarının islahı ve çiftçilerin kısa vadeli ihtiyaçlarının karşılanması çiftçilerin daha verimli çalışmasına yardım

eder ve onları bu hususta teşvik eder. Bu hususları gözönünde tutan devletler gerek bu problemleri hal ve gerekse daha iyi pazarlama imkânı yaratmak için lüzumlu tedbirleri almaya çalışırlar. Bu maksatla kalkınma plânında;

(1). Ürünlerin pazarlanması ve kredi arzı gibi iki amaca hizmet edecek kooperatiflerin gelişme imkânlarının hazırlanması,

(2) Üretim ve pazar merkezlerine göre, özel sektörün gerekli yerlerde pazarlama tesisleri kurması için destekleyici tedbirlerin alınması, icabında devlet eliyle lüzumlu teşebbüslerin kurulması,

(3) Üretim ve pazar merkezleri arasında yol ve taşıma imkânlarının geliştirilmesi,

(4). Standartların tesbiti ve ürünlerin dış ve iç pazarlara bu standartlara uygun olarak arz edilip edilmediğinin kontrolüne yer verilmiştir.

c. *Organizasyonların daha müessir bir hale getirilmesi.* İstihsalın artırılması ile ilgili ve ziraî iş gücü üzerine tesir eden organizasyonlardan başlıcaları :

(1) Ziraî yayım ve demonstrasyonlar

(2) Ziraî kredi

(3) Çiftçinin teşkilatlandırılması ile ilgili organizasyonlardır.

(1). *Ziraî yayım ve demonstrasyonlar.* Az gelişmiş memleketlerdeki çiftçiler ikna oluncaya kadar yenilikleri kolaylıkla benimsemektedir. Bu bakımdan çiftçiyi ikna hususunda ziraî yayım servisi ile çiftçi tarlalarında yapılan demonstrasyonlar büyük ehemmiyeti haizdir.

Ekseriya şartlar bakımından daha daha müsait olan Devlet Üretme Çiftliklerinde yapılan demonstrasyonlar çiftçi tarlasında yapılan demonstrasyonlardan daha az tesirlidir, bir çok hallerde bu demonstrasyonlar çiftçinin nazari dikkatini celbetmeyebilir.

Ayrıca yayım elemanlarının çiftçilere daha faydalı olabilmesi ve bütün faaliyetlerini çiftçinin eğitimine hasredebilmesi için bunlara idarî vazifelerin verilmemesi gerekir.

Ziraî istihsalın artırılmasında çiftçilerin tam iştirakinin temini için lüzumlu olan bu hususlara kalkınma planında yer verilmiş yayım hizmetlerinin artırılması, bunların daha müessir

bir hale getirilmesi ve yayım personelinin idari hizmetlerde kullanılmaması prensip olarak kabul edilmiştir. Plâna göre yayım çalışmaları için 7700 teknik personele ihtiyaç vardır. Bugünkü mevcut ise 4400 kadardı. Yalnız bu personele yayım hizmetlerinden başka idarî vazifelerde yükletildiğinden yayım işlerinde bilfiil çalışan eleman miktarını daha düşük kabul etmek gerekir.

(2) *Ziraî Kredi.* Ziraî istihsalın artırılması ve dolayısıyla ziraî iş gücünün tam istihdamı üzerine tesir eden faktörlerden biri de istihsal için yapılan ikrazlar ve sübvansiyonlardır. Zira çiftçi aşına olmadığı istihsal maddelerini (gübre, tohum, fidan v.s.) satın almak için lüzumlu parayı yüksek faizle borçlanmak suretile temin ederse, bunların değeri üzerinde az çok ikna olmuş olsa dahi, bu nevi maddelerin kullanılmasını çok riskli görebilir.

Bu bakımdan ziraî kredi istihsalini artıracak bir şekilde ayarlanmalı, verilen kredilerin yerinde kullanılması temin edilmelidir. Başlangıçta aynı krediden veya parasız olarak yapılan yardımlardan daha iyi netice alınabilir. Yeni malzemeler çiftçiler tarafından benimsendikten sonra bu nevi yardımlar makul faiz nisbetini haiz kredilerle ikame edilmek suretile azaltılabilir veya tamamen kaldırılır.

Bu nevi tedbirler çiftçiler üzerinde müsbet tesir icra ederek çiftçileri pazar için istihsalde bulunmaya ve istihsallerini artırmaya teşvik edebilir. Bu durum ziraî iş gücünün tam istihdamına yardım edeceği gibi işçilikten daha entansif bir şekilde faydalanma imkânını da yaratır.

(3). *Çiftçinin teşkilatlandırılması ile ilgili organizasyonlar.* Çiftçilerin koo-

peratifleşmesi, çiftçiler arasında müşterek çalışma fikrinin gelişmesi istihsal, dolayısı ile iş gücü üzerine müsbet tesir icra eder. Bu maksatla kalkınma plânında kooperatifleşmenin ve üreticilerin kendi aralarında birlikler kurmalarının destekleneceği prensip olarak kabul edilmiştir.

d. *Üretimi destekleyici tedbirler.* Toprak reformu ve fiyat politikası gibi istihsalın artışı destekleyici tedbirler aynı zamanda iş gücünün daha iyi kıymetlendirilmesine yardım eder.

Toprak reformu, fazla iş gücünü, arazi ıslahı, yol ve sulama tesisleri inşaatı ve köylerde kurulacak sanayi tesislerinde kullanmak üzere ziraatten çekebilir. Arazi tasarruf sistemlerinin ıslahıda iş gücü üzerine müsbet tesir icra eder. Zira bazı arazi tasarruf sistemleri çiftçilerin kendi arazilerinde sabit ıslahat yapılarını frenler ve istihsalı artırma hususundaki gayretlerini zayıflatır. Kısa ve emniyetsiz kontratlar, ortakçılık, istismarcı kira sistemi, mülk sahibine kronik vaziyette borçlu olma ve kontratların açık ve anlaşılır bir durumda olmayışı istihsalı ve işletmede yapılacak ıslahatları frenler.

Plânda bu hususlarda yer verilmiş, mülkiyet dağılımının (işletmelerin genişliği ve toplulaştırma işlerinin rasyonelleştirilmesi, toprak dağıtımı) halledileceği, ortakçılık ve kiracılık şartlarının düzenleneceği prensip olarak kabul edilmiştir.

Fiyat politikası ve fiyat stabilizasyonu da çiftçinin istihsalı ve iş gücü üzerine tesir eder. Plana göre fiyat politikası istihsal artışı destekleyici bir şekilde kullanılacak icabında istihsal maddelerinin (yem, gübre ve iyi to-

humluk gibi) çiftçinin eline ucuz geçmesi için tedbir alınacak, ziraat mahsulleri fiyatlarının tesbitinde nisbi fiyatlara da yer verilecek ve fiyat stabilizasyonu için kredi ve pazarlama kolaylıkları üzerinde durulacaktır.

2. *Ziraat Sektöründeki Fazla İş Gücünden Diğer Sahalarda Faydalanma.* Yukarıda belirtildiği veçhile az çalışma sadece köylülerin çalışmak istememelerinden ileri gelmemektedir. Bazen köylü çalışmak istediği halde çalışma sahası bulunmadığından işsiz kalmaktadır. Bu iş gücünden, arazi ıslahı, toplum kalkınma (köy kalkınması), toprak muhafazası ve köylerde mesken inşaatı gibi sahalarda faydalanılabilir.

Az gelişmiş memleketlerde bu sahalarda seferber edilecek iş gücüne ücret ödenmesi kalkınması gayretlerini köstekleyeceğinden bu memleketlerde gönüllü ve ücretleri kısmen aynı olarak ödenen iş gücünden faydalanma yollarına baş vurulur.

3. *Köylerde Sanayi Tesislerinin Kurulması veya İş İmkânlarının Yarattılması,* İşsizliği önlemek için baş vurulan diğer bir tedbirde çiftçi nüfusa kendi bölgelerinde iş imkânı yaratmaktır. Köy ve civarındaki bayındırlık faaliyetleri (köy yolları ve köy okulları inşaatı gibi) ve bilhassa ziraat ürünleri işleyecek veya çiftçiler için lüzumlu maddeleri imal edecek küçük fabrika tesislerinin kurulması yeni iş imkânları yaratarak işsizliğin azalmasına yardım eder.

İleride bütün yıl boyunca ziraatte fazla iş gücünün bulunduğu ve elektrik kuvveti ile nakliye hizmetlerinin ulaştığı ziraat bölgelerinde daha büyük

sanayi tesisleri kurulabilir. Bu nevi sanayileşmede lüzumlu işçi civardan temin edileceği vebu işçiler kendi aileleri ile birlikte civar köylerde ikamet edeceğinden işçilerin mesken ihtiyacı

kolaylıkla karşılanmış olur. Bu suretle ziraî bölgelerde kurulacak sanayi tesisleri ziraî istihsalde kullanılmayan iş gücünün ziratatten çekilmesine imkân hazırlar. Erzurum 1963

LİTERATÜR

- 1- Aktan Reşat, Türkiye Ziraatında Produktivite, Ankara 1958.
- 2- Aktan Reşat, Ziraî İktisat Ders Notları (roto)
- 3- Devlet İstatistik Enstitüsü, Ziraî İstatistik Özetleri ve Ziraî Bünye ve istihsal (muhtelif yıllara ait)
- 4- Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, Kalkınma Plânu Birinci Beş Yıl (1963-1967) Ankara 1963
- 5- FAO/ECAFE, Report of the FAO /ECAFE Expert Group on selected Aspects of Agricultural Planning in Asia and Far East, 1967.
- 6- İstatistik Umum Md.lüğü, İstatistik özetleri No: 12/S:1 Ankara. 1953.
- 7- Köylü Kâzım, Ziraat İktisadı, Ziraî İşletmecilik I, Ankara 1959.
- 8- Wilcox w.w. and W.W. Cochrane, Economics of American Agriculture, 1961.